

KARATAY SULTAN ZAVİYESİ'NİN MALÎ TARİHİNDEN BİR KESİT (1813-1889)*

Zehra ODABAŞI*

Özet

Vakıf sisteminin Türk tarihine kazandırmış olduğu ve döneminin mimari özellikleri ile sosyal-iktisadi seviyesini gösteren kervansaraylar, gelişmiş bir medeniyetin seyahat ve ticaret özgürlüğünü himayesine alan, sosyal hayatın bir yönünü geliştiren ve milletlerarası ticarete güvenlik sağlayan müesseseler olarak büyük önem taşımaktadır. Konumlanma bakımından kervansaraylar ile zaviyeler birtakım farklılıklar göstermektedir. Kervansaraylar şehirden uzak mekânlarda, zaviyeler ise genellikle şehirlerle yakın yerlerde daha çok tali yollar üzerinde kurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Karatay Kervansarayı Türkiye Selçuklular döneminde önemli bir ticari güzergâhın merkezinde iken, ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önemini yitirmiş, Osmanlı döneminde çok az sayıda yolcuları barındıran bir zaviye haline almıştır.

Anahtar Kelimeler

Celâleddin Karatay, Kayseri, Vakıf, Kervansaray, Zaviye

A PART OF THE FINANCIAL HISTORY OF THE KARATAY SULTAN DERVISH LODGE (1813-1889)

Abstract

Caravanserais that had been product of the system of foundations in Turkish History, proofed the socio-economic and architectural success level of their period and they were very prominent institutions during their period by taking into protection the travel and trade freedom of a developed civilization, evolving some aspects of the social life, and providing safety to the international trade. There are some distinctions between caravanserais and hermitages in respect of their positions. The caravanserais were built in places far from cities whereas the hermitages were built in places close to cities in general, and mainly along the secondary roads. When considered from this point of view, Karatay Caravanserai were built along one of the main trade routes in the period of Anatolian Seljuks but when the trade routes changed, this caravanserai also lost its significance and hosted very few guests during Ottoman period.

* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Elemanı, Konya/Türkiye.
ze.odabasi@hotmail.com

Key Words

Celâleddin Karatay, Kayseri, Foundation, Caravanserai, Dervish Lodge

I. KARATAY KERVANSARAYI/ZAVİYESİ'NİN VÂKIFI

Celâleddin Karatay, I. Alâeddin Keykubad ve halefleri döneminde çeşitli zamanlarda sırasıyla “*emir-i devât*”, “*emir-i taştâne*”, “*hazinedâr-ı hâss*”, “*nâib*” ve “*atabey*” olarak önemli mevkilerde bulunmuştur. Alâeddin Keykubad’ın yanında görev ve başlamadan önce bir gulâmhaneye eğitilmek üzere alınan Celâleddin Karatay, sonra saraya getirilmiş ve burada kendisine önemli bir makam verilmiştir. İbn Bibi, bizzat Celâleddin Karatay’dan yaptığını ifade ettiği rivayetine göre, Celâleddin Karatay’ın Alâeddin Keykubad’ın tahta çıkışından ölümüne kadar bu sultanın hizmetinde bulunduğunu belirtmiştir¹. Celâleddin Karatay’ın devlet hizmetinde etkin hale gelmesi özellikle II. İzzeddin Keykâvus’un saltanat dönemlerine rastlamaktadır. Daha sonra da devletin dört direğinden biri olarak saltanat veraseti ile vezirlerin ve öteki görevlilerin atanmasına karar vermede önemli rol oynamıştır. Türkiye Selçukluları devrinde yönetici sınıf içerisinde yer alan Celâleddin Karatay, sultanın onayıyla toplumda birçok kamu hizmetinin sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla çeşitli alanlarda vakıflar da kurmuştur. Karatay Kervansarayı/Zaviyesi de onun vakıf eserlerinden biridir.

II. KARATAY KERVANSARAYI

Celâleddin Karatay’a ait vakıf eserlerden en erkeni 1240-1241 tarihli kervansaraydır. Kayseri-Elbistan arasında Bünyan Kazası’nın Zamantu Nahiyesi’ne bağlı ve bugün vâkfinin adıyla anılan “*Karaday*” yani “*Karatay*” köyü sınırları içerisinde yer almaktadır. Karatay Kervansarayı, ön ve arka olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. İç ile dış kapılarının üzerinde iki kitabesi bulunmaktadır². Buna göre kervansarayın arka kısmının 1237 yılından önce I. Alâeddin Keykubad zamanında³, ön kısmının ise II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde 1240-1241 yılları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır⁴. Kervansarayda bulunan her iki ki-

* Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenen (Proje No: 10103010) “Selçuklu Devletinde Mühcedi Vakıflar: Celâleddin Karatay Vakıfları Örneği”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012), isimi Doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

1 Celâleddin Karatay, “*Başta ve seferde, varlıkta ve yoklukta 18 yıl gece gündüz o hazretin yanında bulundum*” ifadesini kullanmıştır. Bk. İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiye fil-Umûr il-Alâiye*, (çev. Mürsel Öztürk), I, Ankara 1996, s.244; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009, s. 349.

2 Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyeleri III, Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleter*, XII/45 (1948), s. 50.

3 Mustafa Denktaş, “Karatay Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 362.

4 Mustafa Aksu, *Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1998, s. 43.

tabede de tevazu eseri olarak Celâleddin Karatay'ın ismi bulunmamaktadır⁵.

Karatay Kervansarayı'nın vakfiyesi, yalnız Karatay Kervansarayı hakkında değil, hemen tüm Selçuklu kervansaraylarının özelliklerini ortaya koyması bakımından büyük önem taşımaktadır⁶. Burası, döneminde çeşitli bölgelerden gelen yolcular ile üst düzey devlet adamlarının ağırlandığı yer idi⁷. Bu nedenle kervansaray hakkında en önemli bilgiler Kalkaşandî ve el-Ömerî'nin eserlerindedir. *Baybars Tarihi* müellifi Muhiddin bin Abdü'z-zahir, Kayseri seferinden (1277) söz ederken uğradıkları adı geçen kervansarayın güzel bir tasvirini yapmıştır. Abdü'z-zahir'in mektubu Kalkaşandî tarafından aynen nakledilmiş ve el-Ömerî tarafından özetlenmiştir. Ömerî kervansarayı, "*Hanın surları ve surlar üzerinde köşelerde kulderi olup, büyüklüğü ve yüksekiği dolayısıyla döneminin en güzel binalarından biridir*"⁸ şeklinde tarif etmiştir. Kervansarayın içerisinde "*Evânînü's-sayfıyye*" adı verilen yazlık köşkler ve kışlık mekânlar bulunmaktadır. Burada her mevsimde konaklayanların birinci ihtiyaçlarına olanak sağlayan hamam, بیمارستان adı verilen hastane gibi mekânlar ile ilaç⁹, yatak ve yemek takımları ve ahurlar bulunmaktadır. Bu kervansaray, XIV. yüzyılda bile tüccarlar ile Avrupalı seyyahların dikkatini çekmiş ve süslü cümlelerle övülmüştür¹⁰.

Karatay Kervansarayı, diğer Selçuklu hanları gibi, ticaretin gelişmesine önemli denilebilecek katkıda bulunmuştur. Bunun için kervansarayın inşasından sekiz yıl kadar sonra çevresinde 15 dükkân ile kira getiren evler inşa edilmiştir¹¹. Selçuklu kervansaraylarının iskân için alt yapı oluşturdu bilinmektedir. Karatay Kervansarayı için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Çünkü bu yapının çevresinde inşa edilen dükkânlarla evlerin bugünkü Karadayıköyünün temelini oluşturduğu görülmektedir.

⁵ Kerimüddin Mahmudî Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Ankara 2000, s. 28; Bu konuda ayrıca bk. Franz Taeschner, *al-Umarî's Bericht über Anablen in seinem Werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-amsâr*, I, Leipzig 1929, s. 10; Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kıtabeler", *TOEM*, No.33 (1331), s.513-523; Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin 1961, s.63-68.

⁶ Feramuz Berkol, "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugünün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", *VD*, S. 10 (2006), s. 345-367.

⁷ İmâduddin İsmail b. Muhammed b. 'Umer Ebu'l-Fidâ, *Kitâbu Takvîmî'l-Buldân*, (yay. M. Reinaud-M.L.B. Mac Guckin de Slane), Paris 1840, s. 385.

⁸ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Bellesten*, XI/39 (1946), s. 481.

⁹ Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subhel A'sha fi Sinâat el-İnşâ*, (yay. Muhammed 'Abd el-Rasûl İbrahim), M, Mısır 1913-14, s. 173.

¹⁰ H. Kiepert, "Über Pegdtt's vorderasiatisches Hnerar", *Moratsberichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin 1881, s. 901-913; J.R.S. Stœrret, *Preliminary Report on an Archaeological Journey made through Asia Minor during the Summer of 1884*, Boston Archaeological Institute of America, 1885, s. 42.

¹¹ Turan, *Selçuk Kervansarayları*, s. 487-488.

III. KARATAY SULTAN ZAVİYESİ

Anadolu'da Osmanlı öncesi döneme ait olup, günümüze intikal etmiş olan çok az zaviye bulunmaktadır¹². Bunların en eski tarihli olanlarından biri, mimari öneme de sahip olmasına rağmen, belki de yapısal değişikliğinden dolayı pek de tanınmayan Karatay Sultan Zaviyesi'dir. Vâkıfın, kervansarayın işlevi ve vakfiye hükümlerinin hiçbir şekilde değiştirilip iptal edilemeyeceğini net bir şekilde belirtmiş olması¹³, bu kervansarayın günün şartlarına göre zaviye olarak devam ettirildiğini göstermektedir. Zira hukuk ilmi, vakıf kurucularının meşru ve makul olan şartlarına uymayı gerekli görmüştür. Bununla ilgili geçerli olan hukuk kuralı ise "*vâkıfın şartı şâri'in nassı gibidir*" şeklindedir¹⁴. Ancak istisnai ve zaruri hallerde mahkeme kararı ile vakfedenin şartlarına aykırı davranılması ve vakfın lehine olan tasarrufun yapılması caiz görülmüştür¹⁵. Hayat şartlarının değişmesi ile amacı kısmen ortadan kalkmış ve vakıftan yararlananların bulunmadığı, gelirleri sarf edilecek hayrat müesseseleri mevcut olmayan vakıflara "*evkaf-ı müdenise*" adı verilmiştir¹⁶. Karatay Kervansarayı'nda da böyle bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir.

Türkiye Selçukluları döneminden sonra özellikle Dulkadir Beyliği'nin son dönemlerinden itibaren kervansaray ve ribatların eski iktisadi ve askerî özelliklerini kaybederek, içlerinde derviş ve tarikat erbabının barındığı dinî ve sosyal görünümü ağırlık kazanan yapılar haline geldikleri bilinmektedir¹⁷. Aynı durum Karatay Kervansarayı için de geçerlidir. Nitekim Osmanlı dönemi arşiv belgelerine "Karatay Sultan Zaviyesi" olarak geçen yapı, aslında kervansaray olarak inşa edilmiş olan eserin devamı niteliğindedir. Bununla birlikte zaviyenin XIX. yüzyıl başlarında yalnızca cami olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi, XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren özellikle Orta Anadolu'da zaviyelerin önemi oldukça azalmıştır. Bölgenin Türkleşmiş ve İslamlaşmış olması zaviyelere verilen değeri azaltmış, ancak mevcut zaviyeler Osmanlı idarecileri tarafından korunmuştur. Bazı zaviye binalarının bu dönemde harabe haline geldiği ve bir kısmının tamir edilerek

¹² I. Alâaddin Keykubad'ın hanımı Hord Hatun tarafından 1240 yılında yaptırılan Şeyh Turesan Zaviyesi de bunlardan biridir. Bk. Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi", *Belleten*, XLIV (1980), s. 271-278.

¹³ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 143.

¹⁴ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tattikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 209.

¹⁵ Ömer Hilmi (Karinabadizade), *Ahkâmü'l-Evkaf*, Ankara 1977, mesele 166.

¹⁶ Akgündüz, *Vakıf Müessesesi*, s. 219.

¹⁷ Mehmed İpşirli, "Buk'a", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 386-387.

başka amaçlar için kullanıldığı görülmektedir¹⁸. Burada benzer bir durumun Karatay Sultan Zaviyesi için de geçerli olduğu düşünülmektedir. Karatay Kervansarayı'nda yer alan mescit muhtemelen XVII. yüzyıldan itibaren camiye dönüştürülmüştür. Mescitlerin zaviye ile iç içe olması Dulkadir Eyaleti'nde gelenekselleşmiş bir uygulama idi. Nitekim Maraş'ta Seyyid Mazlum Zaviyesi, Alâüddeve Bey Camii'nin bir ünitesi durumunda idi¹⁹. Belgelerde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren buraya yalnız hatip tayin edildiğinin tespit edilmiş olması ve kayıtlarda zaviye yerine "cami-i şerif vakfı"²⁰ ibaresinin yer alması bu kurumun geçici olarak camiye dönüştüğünü ve gelen-giden yolculara hizmet veremediğini akla getirmektedir. Rastlanılan en erken belgeye göre vakıf, R. 1266/1850 tarihinden itibaren tekrar "Karatay Sultan Zaviyesi" olarak kaydedilmiştir. Vakfın statüsü, bu tarihten itibaren kuruma yapılan zaviyedar, mezradar gibi görevli atamaları ile de netleşmektedir.

Karatay Kervansarayı, zaviyehaline getirilmiş olmasına rağmen tamamen ıssız bir köy yolu üzerinde kaldığı düşünülmemelidir. Tüm problemlere karşın Beylikler döneminde zaviyenin bulunduğu köyün, bölgenin bir kültür merkezi konumunda olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim XVI. yüzyılda Karatay köyünde Alâüddeve Bey (1481-1515) tarafından yaptırılmış bir medrese bulunmakta idi²¹. Bugün aynı adla anılan köy de bu medrese ile ilgili herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır.

A. Kervansaraya Vakfedilen Gayrimenkuller

Türkiye Selçuklu devri yapılarının Osmanlı döneminde olduğu gibi, inşaat defterlerinin bulunduğu ve yapılan bütün harcamaların mutemetler tarafından adı geçen defterlere kaydedildiği bilinse de²², bu arşiv kayıtları günümüze ulaşmamış olup bu çalışmada yalnızca kervansaray vakfiyesi ve zeylinden faydalanılacaktır²³.

Celâleddin Karatay tarafından 645/1247 tarihli vakfiyede kervansaraya tahsis edilen ilk vakıf Sarahor ve Likendon köyleri ile Kayseri şehrinin dışında bulunan iki çayırdır. 1248 tarihli zeyilde ise vakfiyenin şartlarına göre, vakfın artan gelirinden Kayseri civarında 334 müd tohum alan 29 parça arazi ile yeri gösterilmeyen yedi tarla ve Meşhed civarında

¹⁸ M. Akif Erdoğru, "Karaman Vilâyeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. IX, İzmir 1994, s. 98, 99.

¹⁹ Pakize Yıldız, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, Konya 2012, s. 95.

²⁰ *EV.MH.* 1316. 275.

²¹ İbrahim Solak, XVI. Yüzyılda Zamantu Kazasını'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı, Konya 2007, s. 96.

²² Yapının tamamlanmasından sonra kervansarayın hesap ve masraf defteri Celâleddin Karatay'a takdim edilmiştir. Bk. Aksarayî, *aynı eser*, s. 28.

²³ Kervansaray vakfiyesi, Konya'da 651/1253-1254 tarihinde medrese vakfiyesini tescil eden Konya Kadısı tarafından düzenlenerek tescil edilmiş, ancak çeşitli sebeplerle farklı tarihlere Kayseri mahkemesine götürülerek tasdik edilmiştir. Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 84-85.

19 tarlanın satın alınarak kervansaray a vakfe dildiği belirtilmiştir. Ayrıca Sarahor köyünün bitişiğinde yer alan Güney köyünün de kervansaray a vakfe dildiği anlaşılmaktadır. Ancak zeyde bu köyün vakıfların gelirinden satın alınmış olduğuna dair bir kayıt bulunmaması bu köyün daha önce Karatay'ın mülkünden olduğuna işaret etmektedir²⁴. Çünkü birkaç yıl içerisinde artan gelire böyle bir köyün satın alınmasına da imkân bulunmamaktadır.

Vakfe dilen yerlerle ilgili bilgiler, mülk araziler ile bunların kimlerin elinde olduğu, sınırları ve komşu mülkler hakkında ayrıntılı bir tablo sunmakta olup bunların Müslümanlar, gayrimüslimler ve kadınlar da dahil herkesin şahsi mülkünün bulunduğu görülmektedir. Celâleddin Karatay'a ait vakfiye, Sultanya da vakıflara ait mülkler hakkında da bilgi vermektedir. Sahibi tarafından kurulan bir vakfa gelir sağlamak amacıyla vakfedilmiş olmalarına rağmen eski statüleri ve komşu mülklerin statülerine ait ifadeler, Türkiye Selçukluların dönemindeki özel ve vakıf mülkler ile sultana ait mülkler konusunda kesin bir ayırım yapılmasına imkân vermektedir.

1. Zamantu Bölgesi

Karatay Kervansaray'ının bulunduğu Zamantu bölgesinden ilk olarak Bizans döneminde VI. Leon zamanında söz edilmiştir. Buna göre, Lykandos temasının sınırında bulunan "*Tzamandos*", bugünkü adı ile "*Pınarbaşı*" daha önceki tarihlerde "*Aziziye*" olarak anılmıştır²⁵. Türkiye Selçuklu döneminde ise bu bölge, Yabanlu Pazarı'nın içinde bulunduğu önemli bir ticaret merkezidir.

Zamantu bölgesindeki köylerin coğrafi konumlarında Zamantu Irmağı'nın belirleyici olduğu görülmektedir²⁶. Bu ırmak çevresinde ve onun batıdaki uzantısı olan Taçın Çayı etrafında, içlerinde daha sonraları Karatay Sultan Zaviyesi adını alan Karatay Kervansaray'ının vakıf köylerinin de yer aldığı Ekrek, Zerezek, Zek, Elbaşı, Taçın gibi köylerin bulunması Zamantu bölgesindeki kır yerleşiminin buradaki ekonomik faaliyetlerin de temel belirleyicisi olduğunu göstermektedir.

Osmanlı döneminde Zamantu Kazası adını alan bu bölgenin sınırları içerisinde yer alan Yabanlu Pazarı'nda ticaretin ne zaman sona erdiğine dair dönemin kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak

²⁴ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 67.

²⁵ Friedrich Hild, *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977, s. 91.

²⁶ Zamantu ırmağı Akdenize dökülen Seyhan ırmağının doğuda bulunan kolu olup, bugünkü Pınarbaşı Kazası ve yine Pazarören nahiye merkezi önünden geçmektedir. Zamantu'nun kaynağı olarak bugün Kayseri'nin kazası olan Sarız gösterilmektedir. Bk. Uygur Kocabaşoğlu, Murat Uluğtekin, *Salnâmelerde Kayseri (Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri)*, Kayseri 1998, s. 189, 204, 238.

Aksaray'ın Yabanlu'dan sadece Anadolu'daki Moğol valilerinin yaylakları şeklinde bahsetmesi ve buranın bir pazar olarak vassıflandırılması Yabanlu Pazarı'nın faaliyetini Moğol hakimiyeti devrinde, yani XIII. yüzyılın sonlarında veya XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde sona erdirdiğini göstermektedir²⁷. Bu pazarın Moğollar'dan sonra Dulkadir Beyleri'nin de yaylakları olduğu anlaşılmaktadır²⁸. Görüldüğü gibi, Yabanlu Pazarı'nın bu yüzyıllarda tarih sahnesinden silinmiş olması ve bundan sonra uluslararası ticaret yollarının Akdeniz'den Okyanuslara kayması, bu ticari merkez ve yolların ortadan kalkmasına buna bağlı olarak Anadolu'da bu tarihten itibaren inşa edilen büyük mimari eserlerin sayısının azalmasına neden olmuştur²⁹.

Anadolu'da İlhanlı hakimiyetinin çöküşü ile birlikte Maraş'a 1337 yılında Dulkadirli Türkmenleri hakim olmuş ve Zeynettin Karacabey öncülüğünde Dulkadirli Beyliği kurulmuştur³⁰. Nitekim Dulkadiroğulları'ndan Halil Bey'in mezarı Zamantu Kalesi'nin altında, Melik Gazi Türbesi'nin yanında bulunmaktadır³¹. Osmanlı Devleti döneminde "*Karatay Sultan Zaviyesi*" adını alan Karatay Kervansarayı, Zamantu Kazası sınırları içerisinde yer almaktadır. Türkiye Selçuklular devrinde Yabanlu Pazarı'nın yer aldığı Zamantu Yaylası ve Karatay Kervansarayı, kazanın şehir ve yönetim merkezi olan Zamantu Kalesi'nin görüş alanı içerisinde³².

Zamantu, Dulkadirli Beyliği'nin hakimiyetinden sonra 1515 yılında Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girdiğinde Kayseri Sancağı'na bağlı iken³³, 1526-1527 tarihinde³⁴ Maraş Sancağı'na bağlanarak kaza statüsüne kavuşmuştur. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde ise tekrar kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren kaza Kayseri'ye bağlanmıştır³⁵. 1845 yılında Sivas Eyaleti'nin Kayseri Sancağı'na bağlanmıştır ki, Karatay Sultan Zaviyesi'nin yer aldığı Karadayı köyü ile bu hayrâtın vakıf akarları olan Zerezek ve Elbaşı köyleri bu kazaya bağlı bulunmaktadır (Tablo I).³⁶

²⁷ Aksarayî, *aynı eser*, s. 232.

²⁸ Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğlu Hükümeti", *TOEM*, No. 30-37 (1332), s. 2; Yaylak geleneği, Maraş ve çevresinde yaşayan Dulkadirli Türkmen aşiretlerinin hayat tarzlarının bir gereği olarak görülmektedir. Bk. Tufan Gündüz, *Araddu'da Türkmen Aşiretleri Bozulmuş Türkmenleri*, Ankara 1997, s. 119.

²⁹ Osman Turan, "Sivas Şehni", *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 202-214.

³⁰ İbn Kemal, *Tevârihi Âli-i Osman VIII. Defter*, (haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997, s. 254; Hoca Saadettin, *Tacu't-Tevârih*, II, İstanbul 1279, s. 131; Gündüz, *Türkmen Aşiretleri*, s. 47.

³¹ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazar-Selçuklular Devrinde Miletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985, s. 15.

³² Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, "Melik Gazi Türbesi ve Kalesi", *Bellekten*, XVIII/7 (1954), s. 335-336.

³³ *TTD*, No. 124, s. 40-48.

³⁴ *TTD*, No. 998, s. 546.

³⁵ Mustafa Keskin, *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*, Kayseri 2000, s. 104, 147.

³⁶ *ML. TMT*, No. 13874.

2. Zirai Gelirler

Selçuklulardan Osmanlı döneminin başlarına kadar kervansaray hakkında herhangi bir arşiv kaydı bulunmamaktadır. Ancak Dulkadir Beyliği'ne ait temessükler, Osmanlı belgelerinde atıflar şeklinde yer almış, bu sayede geçmişe dair bazı bilgilere ulaşılabilmektedir. XVI. yüzyılda Zamantu Kazası'nın çeşitli bölgelerinde Karatay Kervansarayı dışında çoğu Dulkadir Beyliği döneminde kurulmuş zaviyeler mevcuttu. Osmanlı Devleti buralara ait vakfedilen gelirlere müdahale etmeyerek durumlarını belgelemeleri halinde hizmetlerine devam etmelerini sağlamıştır.

Vakıf gelirlerinin elde edildiği köy ve yer adları ile ilgili bilgileri bu tür dönemler arası yapılan çalışmalarda tespit etmek oldukça zordur. Birtakım yerleşimlerin sonraki durumlarının bilinmemesi, buraların merkezlerinin değişmesinden dolayı mı ortadan kalktığı yoksa sadece bir isim değişikliğinin mi söz konusu olduğu açık değildir. Bu nedenle genellikle XVI. ve XIX.-XX. yüzyılların bir karşılaştırılması ile yetinilmek durumundadır³⁷. Bununla birlikte XVI. yüzyılda adı geçen köy ve yer adlarının ne kadarının XIX. yüzyıla ulaştığı ve dolayısıyla o dönemle örtüştüğü de bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bunun Anadolu'daki bazı bölgelerde ancak üçte birine ulaşabildiği müşahade olunmuştur³⁸.

Vakıf akarı bakımından, mevcut gelir kaynağı köy olan ya da gelir kaynakları içerisinde köyün de bulunduğu vakıflar zengin gelir kaynaklarına sahip olan kurumlar içerisinde değerlendirilmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelirleri arasında 1563 yılında Karatay, Güney, Köni, Serdeur³⁹ gibi köylerin bulunması ve bu dönemde Zamantu Kazası'ndaki zaviyelerin gelir kaynakları ile kıyaslandığında en çok geliri olan ikinci zaviye olması⁴⁰, kurumun zengin gelirleri olduğuna işaret etmektedir. XIX. yüzyılda Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelirlerini çoğunlukla çeşitli köylerde bulunan mezralar⁴¹ oluşturmuştur (Tablo I).

³⁷ Bu konuda geniş bilgi için bk. Necdet Tunçbilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-54), s. 189-208.

³⁸ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.

³⁹ Refet Yinanç, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahiri Defteri (1563)*, I-II, Ankara 1988, s. 762, 775, 785.

⁴⁰ 1563 yılında Zamantu Kazası'ndaki zaviyeler içerisinde en çok gelire sahip olan Melik Gazi Zaviyesi'nin yıllık geliri 18.895 akçedir. Bk. Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 676-731.

⁴¹ Mezralar da büyük ölçüde hububat üretimine tahsis edilmişlerdir. Bk. W. Hütteroth, K. Abulfatah, *Historical Geography of Palestine Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century*, Erlangen 1977, s. 78.

Aşağıda Karatay Sultan Zaviyesi'ne gelir getiren köy ve mezralar yer almaktadır. Bunların içerisinde gelirin en yüksek kaydedildiği köyün, zaviyenin de içinde yer aldığı Karatay köyü olması dikkat çekicidir.

Tablo I- Vakıf Akarlarının Bulunduğu Köyler ve Toplam Gelirleri

Sancak/Kaza	Akar ve cinsi	R. 1282/1866 kuruş	R. 1283/1867 "	R. 1288/1872 "	R. 1292/1876 "
Aziziye/ Zamantu	Sultan Karatay karyesi köy yeri	8.756	9.350	11.626	17.786
"	İlbaşı karyesi/ Karatay mezrası	953	1.050	985	
"	Zerdenek karyesi/ Karatay mezrası	1.560	1.900	8.416	5.133
"	Alaylı karyesi/ Karatay mezrası	213	313	5.683	
"	Kölete karyesi/ Karatay mezrası	312	612	58	237
"	İlbaşı karyesi/ Zelahor mezrası	293	475		3.326
"	Güllüviran karyesi/ Göğercinlik mezrası			81	
"	Çölük (?) karyesi/ Meşgar (?) mezrası			52	

XIX. yüzyılda Karatay Sultan Zaviyesi'ne bağlı vakıf köyler, Zamantu Kazası içerisinde Aziziye Sancağı'na bağlı bulunmaktadır. Vakfiye de adı geçen ve sınırları belli olan köyler dışındaki müstakil tarla ve arazilerin daha sonraki dönemlerdeki durumunu tespit etmek şüphesiz zordur. Bu nedenle yukarıda verilmiş olan köy ve buralara bağlı mezralara dair bilgiler maalesef arşiv kayıtlarında yer aldığı ölçüyle sınırlıdır. Buna göre 1866 yılı kaydına göre⁴² biraz daha detaylı bilgiler veren 1872 yılı kaydında, *Karatay Sultan* köyüne Köyyeri mezrası, *İlbaşı* köyüne Köyyeri, *Çorak*, *Günlük (?)* ve *Zelahor* mezraları, *Zerdenek* ya da *Zerezek*⁴³ köyüne meşgar (?), Köyyeri mezraları ile Karatay toprağı, *Çölük (?)* karyesine Meşgar (?) mezrası, *Kölete* köyüne Sultan Karatay toprağı, *Alaylı* köyüne meşgar (?) ve Göğercinlik mezraları ile *Güllüviran*⁴⁴ köyüne yine Göğercinlik mezrasının bağlı olduğu görülmektedir⁴⁵. Dolayısıyla 1866

⁴² EV.d 15827, s. 79.

⁴³ 1563 yılında Çömuşek Nahiyesi'ne bağlı bir köydür.

⁴⁴ 1527 yılında Çömuşek Nahiyesi'ne bağlı bir köydür.

⁴⁵ EV.MH. 1720. 79.

yılı ile 1872 ve 1876 yılları arasında köylerden elde edilen gelir farklılıkları ve bazı köylerden elde edilen gelirin yükselmesi mezraların farklı köylere kayıte dilmesinden kaynaklanmaktadır (Tablo I). Ayrıca bu dönemde Göğrecinlik mezrasının bir kısım gelirleri de Kaçgar köyünde bulunan Alâüddeve Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiştir⁴⁶.

XIX. yüzyılda gelirlerinin bir kısmı Karatay Sultan Zaviyesi'ne bırakılmış olan Zerezek/Zerdenek, Kölete ve Likendon/İlkendin köylerinin gelirlerinden 1563 yılında vakfa herhangi bir gelir kaydedilmemiştir⁴⁷. Turan, bu dönemden sonraki arşiv kayıtlarında bu köye yer verilmemesinin sebebini, buranın vakıf halden çıkarılmış olabileceğine bağlamaktadır⁴⁸. Ancak XVI. yüzyılda Likendon/İlkendin köyü sınırları içerisinde "Dede İlbaşı" adında bir çiftliğin bulunması ve XIX. yüzyıla gelindiğinde vakfın akarları içerisinde "İlbaşı" adında bir köyün yer alması, Likendon köyünün miri toprak statüsüne geçmesinden ziyade, köyde bir isim değişikliğinin söz konusu olduğuna işaret etmektedir.

XIX. yüzyılda zaviye vakfının gelirlerinin toplanması ve tasarrufu konusunda bazı aksaklıkların meydana geldiği tespit edilmiştir. Buna göre, 1881 yılında Karatay ailesi tarafından tahsil edilen Sarahor köyünün hububat gelirlerine dışarıdan müdahil olan bazı kişiler "senin alâkan yokdur" diyerek vakfın mütevellisine müdahalede bulunmuşlardır. Ancak *Defter-i Hakani*'deki kayıtlara bakılarak köyün mahsulünün tasarruf hakkının Karatay evlâdına ait olduğu belirlenmiş⁴⁹ ve dışarıdan müdahale ortadan kaldırılmıştır.

Karatay Sultan Zaviyesi'nin vakıf mezralarından elde edilen gelirlerin geciktiği dönemler de olmuştur. Buna göre, 1878 yılında Göğrecinlik mezrasının mutasarrıfı olan İsmail Çavuş, Sivas Evkaf Muhasebesine başvurarak adı geçen mezranın 1875 ve 1876 yılından hesabı görülmediğinden dolayı gecikmiş, ödenmeyen gelirlerinin olduğunu ifade etmiştir⁵⁰.

Karatay Sultan Zaviyesi'ne bağlı olan köylerin mezralarından alınan gelirlerinin bir kısmının divanî malikâne uygulamasına uygun olarak devlete bırakıldığı görülmektedir⁵¹. Buna göre 1884 yılında Karatay köyünün gelirlerinin tamamının Karatay Sultan Zaviyesi vakfına ait olduğu, Kölete ve Sarahor köylerinin gelirlerinin ise yarısının vakfa, diğer

⁴⁶ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 788.

⁴⁷ TTD No. 101-108, s. 479.

⁴⁸ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 64-65.

⁴⁹ C. EV. 20294. 400.

⁵⁰ EV.MH. 1934. 107.

⁵¹ EV.MH. 1720. 72.

yarısının da tımara ait olduğu belirtilmiştir⁵². Bu uygulamanın 1575 yılından beri devam ettiği tespit edilmiştir⁵³.

Tablo II- Yüzyllara Göre Karatay Sultan Zaviyesi Vakfı'nın Toplam Gelirleri

Sene	Toplam zirai ve kira geliri (akçe- kuruş) / Yıllar arasındaki oranlar	Sancak/Kaza	Defter Adı
R. 1263/1847	3.246 kuruş	Kayseri/ Zamantu	EV.d 13124, s.1
R. 1266/1850	2.550 "	Kayseri/ Zamantu	EV. MH. 310. 267
R. 1269/1853	3.810 "	Kayseri/ Zamantu	VGMA. 3095. 37
R. 1270/1854	3.720 "	Kayseri/ Zamantu	VGMA. 3094. 02
R. 1275/1859	6.100 "	Kayseri/ Zamantu	EV.d 15347, s. 30 EV. MH. 838.172
R. 1278/1862	13.420 "	Aziziye/ Zamantu	VGMA. 3100. 26
R. 1279/1863	19.951 "	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1050. 148 EV.MH. 1070. 105
R. 1280/1864	18.355 "	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1050. 147 VGMA. 3100. 26 EV.MH. 1070. 105
R. 1281/1866	18.200 "	Aziziye/ Zamantu	EV. MH. 1178. 317
R. 1282/ M.1866	12.088 "	Aziziye/ Zamantu	EV.d 15827, s. 79
R. 1283/1867	13.700 "	Aziziye/ Zamantu	EV.d 15827, s. 67
R. 1288/1872	26.901 "	Aziziye/ Zamantu	EV.MH. 1720.72
R. 1292/1876	19.863 "	Aziziye/ Zamantu	EV.MH. 1996. 229
1306/1889	15.892 "	Aziziye/ Zamantu	EV.MKT. 2037

Karatay Kervansarayı, Osmanlı döneminde zaviyeye dönüşerek varlığını XIX. yüzyılın sonlarına kadar devam ettirmiştir. Bu kurumun tarihî süreç içerisindeki mali durumunun arşiv kayıtlarından tespit edilen gelir miktarları ve bu sayısal veriler çerçevesinde yorumlanmasında bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Buna göre müstegallâtın gelirlerinin artması ya da azalması *Muhasebey* a da *Evkaf Defterleri* 'nde görülmesine karşın, bunların sebepleri hakkında ipucu bulunmamaktadır. Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelir ve giderleri rayiç akçe değeri hesaba katılma-

⁵² EV.MH. 2374. 965.

⁵³ "Karye-i Karatay Sultân el-galle tamâmen vakf-ı zaviye-i Karatay Sultân", TTD No. 38, s. 479.

dan nominal değerler üzerinden değerlendirildiğinde kurumun XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik olarak hasılatının arttığını söyleyebilmek mümkündür. Bunun yanında Karatay köyündeki Alâüddevele Bey Medresesi vakfından 1842 yılında zaviyeye “*âyende ve revendeye it'âm-ı taâm eylemek şartıyla*” mahsul tahsis edildiğine bakılırsa, zaviyenin XIX. yüzyıl başlarında gelir ve gider dengesini sağlayamadığı anlaşılmaktadır⁵⁴.

3. Bina Gelirleri

Karatay Kervansarayı için 1247’de yapılan bina vakıflarından biri, Şarkî Karahisar’daki Behramşah Kasabası’nda bulunan bir handır⁵⁵. Karatay ayrıca, Kayseri şehrinde bulunan iki evini ve Kayseri şehrinin dış kısmında bir hanını Karatay Kervansarayı’na vakfetmiştir⁵⁶.

Celâleddin Karatay 1248 tarihli vakfiye zeylinde ise, Meşhed köyünde bulunan dört ev ve bir fırını, Kayseri’deki sekiz evi ve Sarahor köyünde sayısız kaydedilmemiş olan evler ile bir hamamın yanında on beş dükkânı aynı kervansarayına vakfetmiştir⁵⁷. Vakfiyede yeri belirtilmemiş olmasına rağmen Turan, dükkânların Karatay Kervansarayı’nın çevresinde olduğu görüşündedir.

Sarahor köyünün dolayısıyla kervansarayın ve ticari akarlarının uluslararası ticaretin yoğun olarak yapıldığı bir güzergâh üzerinde yer alması, vakfın ciddi bir gelir kaynağının mevcut olduğunu anlamak bakımından önemlidir. Han ve evlerin Osmanlı devrindeki durumları ile ilgili herhangi bir kayda şimdilik rastlanmamıştır.

B. Vakıf Gelirlerinin Sarfı

Karatay Kervansarayı’na ait vakfiye ve zeylinde vakfın akarlarından elde edilecek gelirlerle harcama yapılması gereken kalemler de taylı bir şekilde ele alınmıştır. Kervansarayın işleyişinde sunulacak hizmetler ve gerekli malzemeler ile kervansarayda istihdam edilen personelin sayısı ve ücretlerine ilişkin veriler oldukça geniştir.

Kervansaraya ait 1247 tarihli vakfiyede gelir ile ilk önce bütün vakıfların imarı ile yıkılan yerlerinin onarılması ve bozulan binaların tamiri şart koşulmuştur. Tamirattan sonra artan gelir ile vakfın zirai gelirlerinin artırılması için gerekli olan ziraat aletleri ve çift sürececek öküzler satın alınacaktır. Mutfakta kullanılacak olan malzemelerin temininden sonra

⁵⁴ EV.ZMT. 185.103.

⁵⁵ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 65-66. Bu hanın yeri, Kayseri-Çorum arasına lokalize edilmiştir ve dönemi için zengin bir kasaba olduğu tahmin edilmektedir. Aksaray’da Karahisar-ı Demiriü darak bilinen bu yer, Kayseri’ye üç merhale yakın olarak gösterilmiştir. Bk. *Aynı eser*, s. 154.

⁵⁶ Bu mülklerin sınırları vakfiyede detaylı bir şekilde yer almaktadır. Bk. Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 111-112.

⁵⁷ *Aynı yer*, s. 63, 111.

belirtilen şartlara göre burada hizmet eden personelin ücretleri ödenecek artan gelir ile de din, ırk ve cinsiyet gözetilmeksizin kervansarayaya gelen her yolcuya yemek ikram edilerek ayakkabısı olmayana ayakkabı temin edilecek ve binekleri için saman ile arpa sarf verilecektir. Ayrıca vakfiyede, kervansarayın ısınma ve aydınlanmasında kullanılmak üzere ihtiyaç nispetinde zeytinyağı⁵⁸, odun ve mum alınması şartı da yer almaktadır ki bunların miktarları kervansaray yöneticilerinin takdirine bırakılmıştır.

Vakfiyeğe göre, kervansarayda konaklama esnasında hastalanan misafirlerin tedavisi ile burada vefat eden yolcuların defin masrafları da vakıf gelirlerinden karşılanacaktır. Ayrıca, akraba ve azatlı kölelerinden kazanmaktan aciz olup kervansarayaya sığınan kadın, erkek, Müslüman ya da gayrimüslim herkese her yıl 120 dirhem para ile 24 müd zahire verilecektir⁵⁹. Burada amaç, ailesinden olan Müslüman veya gayrimüslim ayırımı yapmaksızın dul ve yetimler ile fakirlere düzenli olarak yıllık belli bir gelir tahsis ederek yıkılmaya ve dağılmaya yüz tutmuş olan aileleri koruma altına almak olmalıdır.

Masrafların giderilmesinden sonra artan gelir ile çalışanların ücretlerinin artırılması ve kervansaray için gelir kaynağı olabilecek yeni arazi ve akarların satın alınması şart kılınmıştır⁶⁰.

1. Karatay Sultan Zaviyesi'nin Giderleri

Karatay Kervansarayını vakfiyesinde personel ücretleri dışındaki ödemelere yer verilmemiş, ancak vâkıf, gerekli olan her malzemenin israf edilmeden sarf edilmesini şart koşmuştur. Buradan, kervansarayda sunulacak hizmetler için vakıf gelirlerinden gerektiği ölçüde sarf edildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı döneminde de Karatay Sultan Zaviyesi'nin gelirleri ve masrafları genellikle *İcmal Defterler'*de yer almaktadır. Bu bilgiler özet niteliğinde olduğundan sadece personel giderleri ve "*âyende ve revendeye it'âm-ı taam olunmak*"⁶¹ yani misafirlere yemek yedirmekten ibaret olup zaviyenin tamir giderleri ile ilgili herhangi bir bilgiye şimdilik rastlanmamıştır.

⁵⁸ Bu dönemde aydınlanmada yaygın olarak zeytinyağının kullanıldığı bilinmektedir ki vakfiyede de zeytinyağı kullanıldığı belirtilmiştir. (Bk. Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 115; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul 2004, s. 262). Ancak Altun-Aba vakfiyesinde yaz ayları için ayda bir nıl, kış ayları içinse iki nıl bezir yağ alınmasının şart koşmuş olması bezir yağının da kullanıldığını göstermektedir. Bk. Turan, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten*, XI/42 (1947), s. 203.

⁵⁹ VGMA. Defter No. 578/3.

⁶⁰ Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 113-115.

⁶¹ EV.MKT. 2037; EV. ZMT. 185. 103.

Genel olarak bakıldığında zaviyelere mahsus tarımsal ürünlerin çoğunun maksatlarına uygun olarak, kurum içerisinde tüketilmiş olduğu varsayılmaktadır. Zaviyelerin yönetiminden sorumlu olan zaviyedar ailelerin hatta aile yakınlarının zaviyelerde yaşadığı ve geçimlerini buradan temin ettikleri bilinmektedir. Ayrıca, zaviye görevlilerine aynı ödemelerin yapıldığı da vakfiyelerden anlaşılmaktadır⁶². Bunun yanında, aynı olarak yapılan hayır işleri ile ayın ve misafir giderleri de bu harcamalara eklenmelidir⁶³. Dolayısıyla zaviyelerin elde ettiği hasılatın büyük bir kısmını zaviyedar aile ve görevlileri ile misafirlerin beslenme ihtiyacını karşılamak üzere sarf ettikleri görülmektedir. Elde edilen nakit vergi gelirlerinin ise, ödenen personel ücretleri dışında, satın alınan et, lamba yağı, mum, odun gibi ürünlere harcadığı, nakit gelirlerin yetersiz olduğu durumlarda ise, elde edilen mahsüllerin dönem dönem pazarlarda satışa sunulduğu tahmin edilebilir⁶⁴. Karatay Sulyan Zaviyesi için de bu uygulamaların geçerli olduğu söylenebilir.

Tablo III- Çeşitli Tarihlerde Karatay Sultan Zaviyesi Görevlileri

Görevli Adı/Maaşı (günlük)	Vakıf Mütevellisi	Senesi	Defter No.
Hatip Mustafa Efendi/yarım akçe	-----	1813	EV.d. 22170.10
Hatip Hacı Süleyman b. Ömer Halife/yarım akçe	-----	1252/1836	EV.THR. 56. 114
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	R. 1266/1850	EV.MH. 310. 267
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	1269/ 1853	VGMA. 3095. 37 VGMA. 3095. 13
	Şeyh Osman, Mehmed, Hüseyin b. Battal	1279/1863	EV.MH. 1070. 105
İmam ve Hatip Hüseyin b. Mustafa/ 4 akçe	-----	1840	EV. BKB. 79.36
	Osman Ağa	R. 1288/1872	EV.MH. 1720.75
Mezradar Mehmed b. Ömer ve Mustafa/	-----	R. 1298/1882	EV.MH. 2374.959

⁶² Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 55; Suraiya Faroqhi, "Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya the Zaviye of Sadreddini Konevi", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 17 (1974), s. 150.

⁶³ Hürrihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 103.

⁶⁴ İslamoğlu İnan, *aynı eser*, s. 103.

belirtilmemiş			
Hafız /belirtilmemiş	İbrahim Efendi	R. 1306/1890	EV.MKT. 2037

Karatay Sultan Zaviyesi görevlilerine ait Osmanlı döneminde ilk kayıtlar XV II. yüzyıla dayanmaktadır. Ancak tarihî süreç içerisinde kervansarayın zaviyeye dönüşerek işlevini sürdürdüğü ve buraya çeşitli müteveli/zaviyedar atamalarının yapıldığı, kurumun varlığını XIX. yüzyılda dahi devam ettirmesinden anlaşılmaktadır.

Zaviyedar/Müteveli: Osmanlı dönemi zaviyelerinin en sürekli unsurunu zaviyedar ailesi teşkil etmiştir. Genellikle zaviyeyi kuran kişinin soyundan geldiklerini öne süren zaviyedar aileleri, soy kütüklerine dayanarak zaviye kurucusu ile olan ilişkilerini belgeledirmeye çalışmışlardır⁶⁵. Nitekim 1734 tarihli bir arşiv kaydında Karatay Sultan Zaviyesi'nin tevliyetinin Karasungur evlâdına do layısıyla da Celaleddin Karatay'a uzandığı ve Nazır oğlu Veli'nin bu aileden olduğunu mahkeme de ispatlamaya çalıştığı görülmektedir⁶⁶.

Osmanlı Dönemi zaviyelerinde zaviyedarlık ve mütevellilik vazifesi genellikle aynı kişi tarafından yürütülmüştür⁶⁷. Dolayısıyla zaviyelere tahsis edilmiş olan vakıfların idaresi, *zaviyedar* adı verilen şeyhlerin elindedir. Ancak bazı büyük zaviyelerde mali işlerle ilgilenen ayrı bir müteveliye de rastlanmaktadır⁶⁸. 1850 yılından itibaren Karatay Sultan Zaviyesi'nde, yaklaşık 21 yıl üç zaviyedar zaviyedarlık ile birlikte mütevellilik görevini yürütmüşlerdir. 1871 yılında Battal oğlu Mehmed ve Hüseyin adındaki şahısların vefatıyla bu iki görevin yalnızca Osman Ağa uhdesinde kaldığı görülmektedir⁶⁹. 1890 yılında İbrahim Efendi'ye zaviyedar ve mütevellilik tevcih edilmiş, bundan sonra kayıtlarda Karatay Sultan Zaviyesi'nde personel atamalarına dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır.

Özellikle XVII. yüzyıldan sonra zaviyedar ile mütevellileri arasındaki anlaşmazlıklar neticesinde merkezî hükümetin zaviyedarları sık sık değiştirdiği görülmüştür. Bu durum, zaviyelerin harap olmasına yol açmıştır. Ancak Karatay Sultan Zaviyesi'nde zaviyedarlık görevi, Kara-

⁶⁵ Zeki Oral, "Turgut Oğulları, Eserleri, Vakfiyeleri", VD, S. 3 (1956), s. 47.

⁶⁶ Bu durumda, Celâleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Rımtaş ve onun soyundan gelenler, Celâleddin Karatay'ın Konya'da bulunan Karatay Medresesi vakfının mütevelliliğini devam ettirenken, Seyfeddin Karasungur ve ailesi Karatay Kervansarayının mütevelliliğini üstlenmişlerdir. Bk. Turan, *Celâleddin Karatay*, s. 119.

⁶⁷ Saim Savaş, *Bir Tekkenin Dini ve Sosyal Tarihi: Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992, s. 85.

⁶⁸ Ahmet Yaşar Ocak, Suraiya Faroqhi, "Zaviye", IA, XIII, Eskişehir 2001, s. 472.

⁶⁹ EV.MH. 1720.75.

tay evlâdına tevliyet ile birlikte şart koşulmuş⁷⁰, bu tür bir sorun yaşanmamıştır. Osmanlı döneminde Karatay Sultan Zaviyesi'nde de zaviyedarlığa meşrut olan tevliyet görevini Karatay ailesinden olanların devam ettirdiği, ancak bazen dışarıdan müdahalelerin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, vakıf yönetimine talip olma konusunda, vakfiye şartlarına aykırı olarak aileden olmamasına rağmen bazı şahıslar hak iddia etmişlerdir. 1858 yılında Turhala Kethüda adındaki bir şahıs "*adem-i zuhûruna mebrû*" evlâdım iddiasıyla senetsiz bir şekilde, vakfın mütevelliliğini müşterek olarak yürüten Seyyid Şeyh Osman, Seyyid Şeyh Hüseyin ve Şeyh Mehmed'e rağmen vakfın mütevelliliğini zapt etmiştir⁷¹. Vakfın mütevellileri ise Evkaf-ı Hümayun Nezaret'i'ne arz göndererek durumun açığa kavuşturulmasını talep etmişlerdir.

1866-1867 yıllarına ait belgelerde zaviyede görevli üç zaviyedar/mütevelliden başka herhangi bir personele ait bilgi verilmemesi dikkat çekicidir. Çünkü daha sonraki tarihlerde vakıfta görevli bir mezradarın bulunması⁷², bu dönemde de böyle bir hizmetlinin bulunma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Aynı şekilde cami-i şerîf'te görevli hatip ya da imam hakkında da bilgi bulunmamaktadır. Halbuki 1890 yılında zaviyeye Kur'an tilâveti için bir hafız atanmıştır.

Mezradar: Vakfın köy ve mezralardaki mahsulün toplanmasından sorumlu hizmetlidir. Tablo IV'te görüldüğü üzere vakıfta 1882 yılında iki mezradar görev yapmakta idi.

İmam ve Hatip: İmam, cemaate namaz kıldırın cami görevlisidir. Cuma ve bayram namazlarını kıldırın ve hutbe okuyan cami görevlisine ise hatip denmektedir. 1708 ile 1836 yılları arasında camiye dönüştüğü anlaşılan Karatay Sultan Zaviyesi'ne sadece imam ve hatip ataması yapılmıştır. Arşiv kayıtlarında çeşitli zamanlarda imamlık görevinin aileden olanlara tevcih edildiğinin belirtilmiş olması, imamın Karatay ailesinden gelenlerin yapmış olabileceğini akla getirmektedir.

Hafız: Tarihi eski olmamakla birlikte, 1890 yılında zaviyede Kur'an tilâveti için bir hafızın görevlendirildiği görülmektedir.

Vakıf personel sayılarının ve ücretlerinin vakfiyede belirtildiği şekliyle kalması usuldendir. Ancak Karatay Kervansaray'ının tarihî süreç içerisinde yapısal olarak değişikliğe uğramış olması vakfiyedeki bu şartları ortadan kaldırmış, bu durumda zaviye olarak varlığını devam ettiren vakıftaki personel sayısı ile hizmet şekilleri de değişmiştir. Vakfiyede belirtildiği şekliyle Türkiye Selçukluları döneminde yönetim, konak-

⁷⁰ EV.MH. 1070. 105; VGMA. 3094. 02; 3100. 26; 3094. 02; 3100. 26.

⁷¹ EV. MKT. 18.44.

⁷² EV.MH. 2374.959.

lama, mutfak, ahır hizmetleri ile dinî hizmetler, anbar görevliliği ve misafir karşılama gibi çeşitli alanlarda istihdam edilmiş olan personel profili, Osmanlı döneminde yalnız vakıf yönetimi, dinî hizmetler ve mutfak görevleriyle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Selçuklu döneminde en az 12 kişiden oluşan vakıf personeli, Osmanlı kayıtlarındaki yetersizlikten dolayı net rakamlar verilemese de en az 6 kişiden oluşmaktadır. Bu yüzden XIX. yüzyıla ait kayıtlarda personel sayısı eksiktir (Tablo IV).

Tablo IV- Karatay Sultan Zaviyesi'nin XIX. Yüzyılda Toplam Personel Sayıları

	R. 1258/ 1842	R. 1282-1283 1866-1867	R. 1306/ 1890
Zaviye Vakfı'nın Toplam Personeli	5 (?) ⁷³	?	?
Mütevelli ve Zaviyedarlar	3	3	1
Diğer Görevliler	2 ⁷⁴	Belirtilmemiş	1

Karatay Sultan Zaviyesi'nin XIX. yüzyılın ortalarında kendi içerisinde gelir ve gider dengesini sağlayamadığı görülmektedir. Nitekim 1847-1854 yılları arasında vakfın kendi akarlarından elde edilen gelirler sonraki devirlere kıyasla oldukça düşüktür. Bu nedenle, 1842 tarihinde, Karatay köyünde bulunan Alâüddeve Bey Medresesi vakfından "*âyende ve revendeye it'âm-ı taâm eylemek şartıyla*" zaviyeye mahsul cinsinden gelir tahsis edilmiştir. Hınta, şair ve çavdar cinsi mahsulün karşılığı 949 kuruş olup, masrafların çıkarılmasından sonra kalan 655 kuruş Karatay evlâdına bırakılmıştır. Zaviye içerisindeki camide istihdam edilecek olan imam ve diğer hizmetlilerin adı geçen köyden tedarik edileceği ve kalan miktarın ise Karatay evlâdından olan bu personel ile gelen ve giden misafirlerin ağırlanmasına harcanacağı belirtilmiştir⁷⁵. Şüphesiz artan bu gelirin vakfın masraflarını karşılamaya yeterli olacağı düşünülemez. Çünkü 1866 yılında sadece vakıfta istihdam edilen üç zaviyedar ve mütevellinin maaşları toplamı 1500 kuruştur. Gelen ve giden yolculara har-

⁷³ Vakıfta, zaviyedarlık görevi mütevelliliğe meşrut olup, üç kişilik yönetim kadrosu dışında arşiv belgesinde yalnız hatip ve imamdan söz edilmiş diğer hizmetlilerin adları verilmemiştir. Çeşitli tarihlere vakfın akarlarının toplanmasında mezradarlar görevlendirilmiştir. Dolayısıyla zaviyenin toplam personel sayısının daha fazla olabileceği düşünülebilir.

⁷⁴ Bu görevliler imam ve hatipten oluşmaktadır. Hitabet görevinin yıllık maaş karşılığı 50 kuruş olup, imamın ve diğer hizmetlilerin köy tarafından karşılanmadığının belirtilmiş olması, bu hizmetlerin Karatay ailesi tarafından yürütüldüğünü ve masraflardan sonra artan miktardan karşılandığını göstermektedir.

⁷⁵ EV.ZMT. 185.103.

canan miktar ise 7.588 kuruş olarak hesaplanmıştır⁷⁶. Verilen rakamlar masraflara tam olarak denk düştüğünden elde edilen gelirin tamamının zaviye masraflarına harcandığı ortadadır. Aynı durum 1867 yılı için de geçerlidir. Bu yılda zaviye vakfının toplam geliri 13.700 kuruş olup, tamamı personel ve yolcu masrafları için harcanmıştır⁷⁷.

Tablo V- Zaviye Vakfı'nın Farklı Yüzyllara Ait Gelir ve Giderleri

Sene	Varıdat Kuruş	Mesarifat	Artan
1263/1847 ⁷⁸	-----	-----	+ 3.246 ⁷⁹
R. 1270/1854	3.720	1.340	+ 2.380
R. 1275/1859	6.100	1.520	+ 4.580
R. 1282/1866	12.087	12.087	-----
R. 1283/1867	13.700	13.700	-----

Türkiye Selçuklular döneminde kervansaray olarak inşa edilen ve Osmanlı döneminde zaviye statüsünü kazanan Karatay Kervansarayı, XV III. yüzyıldan itibaren yaklaşık yüz yıl cami olarak hizmet vermiş, ancak XIX. yüzyılın ortalarından itibaren tekrar zaviye olarak işlevini devam ettirmiştir. 1847 ile 1854 yılları arasında zaviyenin gelirlerinde gözlenen azalma, vakfın Alâüdde vle Bey Medresesi'nden maddi yardım almasına neden olmuştur. 1890 yılından sonra ise Karatay Sultan Zaviyesi'nin durumu şimdilik herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Karatay Sultan Zaviyesi'ne 1890 yılında sadece bir hafızın atanmış olması, zaviyenin işlevini muhtemelen kaybettiğine işaret etmektedir. Hafız atamasıyla ise zaviyenin kapısının açılıp buradaki türbede Kur'an tilâvetinin gerçekleştirilmesi amaçlanmış olabilir.

2. Hizmetkârân-ı Zaviye/Karatay Ailesi

Karatay ailesinden olanlar, yalnızca Karatay Sultan Zaviyesi'nde görev yapmamış, o bölgede bulunan diğer zaviye ile mezralarda da görev almışlardır. Bu durum belgelere "*neslen b'ade'n-nesl muta sarıf olduğumuz*"⁸⁰ ya da "*evlâdiyet ve meşrutiyet üzere*"⁸¹ ibarelerinden anlaşılmaktadır. Aile bu hizmetleri karşılığında birtakım vergilerden muaf tutulmuştur⁸². Karaman Kanunnâmesi'nde, "*Şol kimesne ki defter-i cedid'de*

⁷⁶ EV.d. 15827. 79.

⁷⁷ EV. d. 15827. 67.

⁷⁸ Bu icmal defterde gelir ve giderlere yer verilmiş, yalnız vakıf harcamalarından sonra artan miktar kaydedilmiştir.

⁷⁹ Artan bu gelirin vakıf misafirleri ile personel giderleri için harcandığı düşünülebilir.

⁸⁰ EV.MKT. 1399. 139.

⁸¹ EV.MKT. 2037. 97; 2909. 64.

⁸² İE. EV. No. 22, Gömtek No. 2667. Osmanlı döneminde Anadolu ve Rumeli'de çok sayıda derviş, zaviyedar, ilim ehli, imam ve duacı hizmetlerinden dolayı çeşitli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bk. Ömer Lütfi

sipa hizâde veya zavîyedâr ve muaf kayd olunmuşlardır, anlardan resm-i çift, bennak, caba ve avânz alınmaz"⁸³ denilmektedir. Dolayısıyla vergi muafiyetinden faydalanmak isteyen bazı köylülerin zaviyeler etrafında toplandıkları anlaşılmaktadır⁸⁴.

Karatay evlâdından olanların kendi zaviyeleri dışında, Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Mancıklar Köyü'nde bulunan Alâüddeve Bey Zaviyesi'nin ve yine Alâüddeve Bey vakfı Çörmüşek Nahiyesi'ne bağlı Terakoz Mezrası hizmetkârları oldukları görülmektedir⁸⁵.

Karatay evlâdının XVIII. yüzyılda zavîye ile eş zamanlı olarak aynı kaza içerisinde yer alan Kozcuğaz köyünde bulunan camide ve 1887 yılında Maraş Kazası'na bağlı Göğercinlik Nahiyesi'ndeki Alâüddeve Bey vakfına ait zavîyede hizmet ettikleri de anlaşılmaktadır⁸⁶. Buna göre 1708 yılında, Karatay Sultan Zaviyesi içerisindeki camide yarım akçe karşılığında cuma günleri hutbe okumakla görevli, hatip Hüseyin, aynı zamanda Kozcuğaz köyündeki camide yarım akçe karşılığında imam olarak görev yapmıştır ki bu tür örnekleri dönemlere göre artırmak mümkündür⁸⁷.

Zavîedarlık görevinin tevcihi konusunda zaman zaman bazı aksaklıkların yaşandığı ve bunun üzerine Karatay evlâdından olanların haklarını aradıkları görülmektedir. 1887 yılında, Göğercinlik Nahiyesi'nde bulunan zavîyenin zavîedarlık ciheti babasından sonra kendisine verilmesi gerekirken durumunu belgelemiş olmasına rağmen yeni beratın düzenlenmesi gecikmiş ve Zavîedar Şeyh İsmail'in mağduriyeti söz konusu olmuştur. Ancak aynı yıl kendisinin adı geçen görev atanması ve biriken ücretinin verilmesi ile sorun ortadan kalkmıştır⁸⁸.

Karatay evlâdının bu hizmetlere karşılık örfi vergilerden muaf olduklarına dair kayıtlar bulunmaktadır: "...mez-kûr kimesneler evlâd-ı Karatay olub, resm-i ganemden ve yaprak resminden ve salgundan vesaîr avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyyeden muaf olgelüb ümerâ-i mâziye-i Dulkâdiriyeden temessükleri olub ve Alâüddeve ve Ali Beg merhûmdan mukarrernâmeleri olub devletlü padişah hazretlerinin eyyâmından ber karar-ı sabık kayd olunmak için hükm-i hümayûnları olmağın ber karar-ı sâbık kayd olundular deyu mu-

Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstisâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, S. 2 (1942), s. 279-365.

⁸³ M. Akif Erdoğan, "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", *OTAM*, IV, Ankara 1993.

⁸⁴ Suraiya Faroqi, "The Peasants of Saidi in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, VIII, Wiesbaden 1983, s. 229.

⁸⁵ *EV.MKT.* 2037.

⁸⁶ *EV.MKT.* 1399. 139.

⁸⁷ *H.D.* No. 1128, s. 92; No. 1129, s. 186.

⁸⁸ *İ.DH.* Dosya No. 1053, Gömlek No. 82691.

ka yyed bulunmağm alâ mekân kayd olundu..."⁸⁹. Bununla birlikte, Karatay ailesinin hizmetleri karşılığında ettikleri gelirlere zaman zaman dışarıdan müdahaleler oluyordu⁹⁰. Ancak buna resmi makamlarca fırsat verilmemiş ve daha önceden tevcih edilmiş olan görevler uzun süre aile tarafından devam ettirilmiştir⁹¹. Ayrıca, Karatay evlâdının ve yakınlarının nüfus yoğunluğu olarak Selçuklu döneminden itibaren bu bölgede buldukları ve dinî hizmetlerle de yakından ilgili oldukları, Osmanlı dönemi öncesi kayıtlarından da bu şekilde teyit edilerek anlaşılabilir. Bu durum, zaviyedar bir aile olan Karatay ailesinin kendi çevrelerinde etkili olduklarını göstermektedir.

Karatay Sultan Zaviyesi'nin nüfus olarak Hristiyanların yoğunlukta olduğu bir bölgede bulunmasına rağmen, Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında herhangi bir tarikatla ilişkisine rastlanmamıştır. Bu nedenle zaviyenin İslamlaştırma gibi dinî bir misyondan ziyade, yolcuların işlerini kolaylaştırmak gibi sosyal bir fonksiyonun olduğu tahmin edilebilir.

C. Karatay Sultan Zaviyesi'nin İmar Faaliyetlerine Katkıları

Selçuklu ve Osmanlı şehirciliğinin gelişmesinde ve idamesinde temel kurumun vakıf olduğu bilinmektedir. Şehirlerde mahallelere ayrılarak kurgulanmış olan vakıf sistemi, sosyal hayatın birçok alanına nüfuz etmiş ve aynı zamanda şehirlerin mimarisini de oluşturmuştur⁹². Celaleddin Karatay vakfı bu açıdan değerlendirildiğinde, toplum hayatına sosyal, dinî ve kültürel katkıları olan şehirdeki müesseselerin, vakfa gelir getiren taşradaki nesnelere beslendiği görülmektedir. Bu sayede vakıflar, şehirleşmede sadece kentle ilgili niceliklerin büyümesini sağlamış, aynı zamanda şehrin parçaları ile kurumsal ve yapısal bir bağ oluşturmuştur⁹³.

Gelirinin önemli bir kısmı zirai kaynaklardan oluşan zaviye vakfı, köyden şehre sürekli bir artıkdüşer aktarımına yol açmıştır. Bu sayede

⁸⁹ Yinanç-Elibüyük, *ayrı eser*, II, s. 764. Osmanlı döneminde Dulkadir Beyliği topraklarında, Karatay evlâdı dışında başka ailelerin de yaygın olarak zaviye hizmetinde buldukları anlaşılmaktadır. Buna göre 1530'da Maraş Sancağı Göksun Nahiyesi'ne tabi Kanlıkavak köyünde Şeyh Çelebi Halife'ye bağlı derişler, adı geçen köydeki zaviyede gelen ve giden yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak üzere hizmette bulunmuşlardır. *TTD* No. 998, s. 527.

⁹⁰ 1873 yılında Zamantı Kazası'na bağlı Çömüşek Nahiyesi Terakoz mezrasında bulunan Alâüddavle Bey vakfında Karatay Sultan evlâdı mezarlık görevini üstlenmiş dımlarına rağmen, Köker? Mezrası mütevellisi Osman duruma müdahil olmuştur. Ancak gönderilen ilâm ile mezarının öş-ü mahsulü ile Karatay Sultan evlâdına meşrut olduğu bildirilerek müdahaleye izin verilmemiştir. *EV. MKT.* 773. 83.

⁹¹ 1890 yılında Karatay Sultan evlâdından Mustafa ve Mehmet'in, Terakoz mezarısının mezarlık görevini halen devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. *EV. MKT.* 2037.

⁹² Adnan Ertem, "İstanbul Vakıfları", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, (haz. Şevket Kamil Akar), İstanbul 2004, s. 328, 329.

⁹³ M. Cerasi, *Osmanlı Kenti, Osmanlı Uygarlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul 2001, s. 70.

Selçuklu ve Osmanlı köyleri ile şehirleri arasında önemli ticari bağlar kurulmuştur. Köylüler üretimlerinin bir bölümünü pazara getirerek burada satmış ve tüketim ihtiyaçlarını da buradan karşılayarak şehir ekonomisine hareketlilik kazandırmışlardır.

Osmanlı tarihi boyunca devletin bilinçli bir iskân siyaseti takip ettiği bilinmektedir. Özellikle önemli yollar üzerinde kurulan zaviyelerin “*âyende ve revendeye hizmet*” gibi sosyal bir görevi yerine getirmeleri sebebiyle bu politikanın içinde yer aldıkları ve devlet desteğine mazhar oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim Karatay Sultan Zaviyesi’nin bu dönemde verdiği hizmetlerden dolayı bazı vergilerden muaf tutulması bu desteğe işaret etmektedir⁹⁴.

Zaviyelerin Osmanlı topraklarında genel olarak XIV. yüzyılın başlarında kurulmaya başlandığı bilinmektedir⁹⁵. Ayrıca zaviyelerin çok tenha olan bölgelerde değil, özellikle gayrimüslim nüfusun yerleşik olduğu bir yerde ya da bu bölgenin yakınında kurulduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, Karatay Sultan Zaviyesi’nin iskânda oynadığı rolün tam anlamıyla anlaşılabilmesi için öncelikle kurulduğu bölgenin özelliklerine bakmak doğru olacaktır.

Karatay Sultan Zaviyesi XVI. yüzyılda Maraş Sancağı Çörmüşek Nahiyesi’ne bağlı Karatay köyünde yer almaktadır. 1563 yılında Zamanlı Kazası içerisinde en fazla gayrimüslim unsur Çörmüşek ve çevresinde bulunmaktadır⁹⁶. Bu bölge Türkiye Selçuklularından itibaren gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu bir yerleşim yeridir. Dolayısıyla bu kurumun kervansaraydan zaviyeye dönüşme sürecinde, zaviyenin İslamlaştırma faaliyetlerine katkı sağlaması amaçlandığı söylenebilir.

Boş ve ıssız yerlerde kurulan zaviyelerin, doğal bir gelişme neticesi olarak buldukları bölgelerde yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına imkân sağlamalarının yanında, genellikle Karatay Sultan Zaviyesi gibi şehirlerin biraz dışında kurulan zaviyelerin de şehirlerin büyümesinde ve yeni mahallelerin kurulmasında önemli rol oynadıkları söylenebilir. Nitekim şehirlerin kenar mahallelerinin birtakım zaviye kurucularının adlarını taşımaları, zaviyelerin şehirlerin büyümesinde rollerinin bulunduğunu göstermektedir. Karatay Sultan Zaviyesi bugün vâkıfının adıyla anılan “*Karadaylı*” yani “*Karatay*” köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.

⁹⁴ Yinanç-Elibüyük, *aynı eser*, II, s. 763.

⁹⁵ İlk Osmanlı Zaviyesi, Edebalı adına Söğütte kurulmuştur. Bk. Yusuf Küçükdağ, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları”, Konya Şehrinin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Konya 2004, s. 112-114.

⁹⁶ TTD No. 998, s. 546-569.

Şehirlerde kurulan yeni mahallelerin özellikle zaviyelerin çevresinde oluşmasının bazı sebepleri olmalıdır. Bu konuda akla gelen ilk ihtimal, zaviye kurucusu şeyhe bağlı müritlerin ve şeyhin kerametine inanan kimselerin ona yakın olmak bahanesiyle zaviye çevresine yerleşmiş olabilecekleridir. Diğer bir ihtimal ise, zaviyelerin gelip geçen yolcuların, özellikle de dervişlerin ve fukaranın üç retsiz yedirilip içirildikleri yerler olması sebebiyle birtakım işsiz ve güçsüz kimselerin barınabilmek amacıyla zaviye çevresine iskân etmiş olabilecekleridir. İlk ihtimal Karatay Sultan Zaviyesi için pek de uygun görülmemektedir. Çünkü, bu zaviyede Osmanlı döneminde zaviyedarlık yapan Karatay evlâdı da belgelere bir tarikat aidiyeti ya da dinî bir vazife ile yansımamıştır. Dolayısıyla bu zaviyenin daha çok gelen ve gidene hizmet verdiği dolayısıyla da burada birtakım yeni yerleşmelerin ortaya çıktığı tahmin edilebilir.

SONUÇ

Celâleddin Karatay'ın vakıflarından "*Karatay Kervansarayı*" Türkiye Selçukluları döneminde devrinin yolcu ve tacirlerine yol güvenliği ve konaklama imkânı sağlaması bakımından önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bununla birlikte Osmanlı döneminde ticaret yollarının yön değiştirmesiyle önemini yitirmiş, bu kervansaray çok az sayıda yolcuları barındıran bir zaviye haline almıştır. XVIII. yüzyılda Karatay Sultan Zaviyesi cami olarak da kullanılmış, Türkiye Selçukluları döneminde var olan mescit camiye dönüştürülmüştür. Bu cami 1850 yılından itibaren tekrar Karatay Sultan Zaviyesi olarak anılmıştır. 1890 yılından itibaren eski görevlilerin isimlerine yer verilmemiş, buraya sadece bir hafız atanmıştır. Zaviyenin eski işlevi sona ermiş, hafız atamasıyla sadece kapısı açılıp kapanan ve buradaki türbe de Kur'an tilâveti edilen bir türbe olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- C. EV. (Cevdet Evkaf) 20294. 400.
- EV.BKB. (Evkaf Başkitabet) 79.36.
- EV.d (Evkaf Defteri) 13124, s.1
- EV. d. 15347, s.30
- EV.d. 15827, s. 67, 79.
- EV.d. 22170.10
- EV.MH. (Evkaf Muhasebe) 310.267.
- EV.MH. 838.172.
- EV.MH. 1050.147.
- EV.MH. 1050.148.
- EV.MH. 1178.317.
- EV.MH. 1316. 275.
- EV.MH. 1070. 105.
- EV.MH. 1720. 72.
- EV.MH. 1720.75.
- EV.MH. 1720. 79.
- EV.MH. 1934. 107.
- EV.MH 1996.229.
- EV.MH. 2374.959.
- EV.MH. 2374. 965.
- EV.MKT. (Evkaf Mektûbî) 2037.
- EV. MKT. 18.44.
- EV.MKT. 1399. 139.
- EV. MKT. 773. 83.
- EV.MKT. 2037. 97.
- EV.THR.(Evkaf Tahrir) 56.114.
- EV.MKT. 2909. 64.
- EV.ZMT. (Evkaf Zimmet) 185.103.
- H.D. (Hurufat Defteri) No. 1128, s. 92.
- H.D. No. 1129, s. 186.
- İ.DH. (İrade Dahiliye) Dosya No. 1053, Gömlek No. 82691.
- İE. EV. (İbnü'l-Emin Evkaf) No. 22, Gömlek No. 2667.
- ML. TMT. (Maliye Temettuat) No. 13874.
- TTD (Tapu Tahrir Defteri) No. 101-108, s. 479.
- TTD No. 998, s. 527, 546-569.
- TTD No. 38, s. 479.
- TTD. No. 124, s. 40-48.
- VGMA. (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) Defter No. 578/3.
- VGMA. 3094. 02.
- VGMA. 3100. 26.
- VGMA. 3095. 37
- VGMA 3095.13

B. Kitaplar

- Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subh el A'şafî Sınâat el- İnşâ*, (yay. Muhammed 'Abd el-Rasûl İbrahim), IV, Mısır 1913-1914.

- Akgündüz Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Talbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988.
- Aksu Mustafa, *Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1998.
- Cerasi M., *Osmanlı Kenti, Osmanlı Uygarlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, İstanbul 2001.
- Erdmann Kurt, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I, Berlin 1961.
- Feroqhi Suraiya, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, İstanbul 2004.
- Gündüz Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulmuş Türkmenleri*, Ankara 1997.
- Hild Friedrich, *Das Byzantinische Strassensystem in Kappadokien*, Wien 1977.
- Hoca Saadettin, *Tacu't-Tevarih*, II, İstanbul 1279.
- Hüttheroth W., K. Abulfattah, *Historical Geography of Palaestina Transjordan and Southern Syria in the Late Sixteenth Century*, Erlangen 1977.
- İbn Bîbî (el- Hüseyin bin Muhammed bin Ali el- Caferî er- Ruggedî), *el- Evâmîrü'l-'Alâ'îye fi'l-'Umûr'l-'Alâ'îye, I-II*, (çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- İbn Kemal, *Tevarih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, (haz. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
- İmâduddin İsmail b. Muhammed b. 'Umer Ebu'l-Fidâ, *Kitâbu Takvîm'l-Buldân*, (yay. M. Reinaud- M.L.B. Mac Guckin de Slane), Paris 1840.
- İslamoğlu İnan Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Ankara 2000.
- Keskin Mustafa, *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*, Kayseri 2000.
- Kocabaşoğlu Uygur, Murat Uluğtekin, *Salnâmelerde Kayseri (Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminin Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri)*, Kayseri 1998.
- Küçükdağ Yusuf, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları", *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Konya 2004, s. 112-114.
- Ömer Hilmi (Karinabadizade), *Ahkâmü'l- Evkaf*, Ankara 1977.
- Öz Mehmet, *XV- XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999.
- Savaş Saim, *Bir Tekkenin Dinî ve Sosyal Tarihi: Sivas Ali Baba Zaviyesi*, İstanbul 1992.
- Sterret J.R.S., *Preliminary Report on an Archaeological Journey made through Asia Minor during the Summer of 1884*, Boston Archaeological Institute of America, 1885.
- Solak İbrahim, *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazası'nın Sosyal ve İktisadî Yapısı*, Konya 2007.
- Sümer Faruk, *Yabanlı Pazarı-Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985.
- Taeschner Franz, *al-Umari's Bericht über Anatolien in seinem Werke Masâlik al-absâr fi mamâlik al-amsâr*, I, Leipzig 1929.
- Yazıcızâde Ali, *Tevarih-i Âl-i Selçuk (Selçuklu Tarihi)*, (haz. Abdullah Bakır), İstanbul 2009.
- Yıldız Pakize, *Maraş Şehri Vakıf Eserleri*, Konya 2012.
- Yınarç Refet, Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, I-II, Ankara 1988.

C. Makaleler

- Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Dulkadiroğlu Hükümeti", *TOEM*, No. 30-37 (1332).
- Barkan Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I-İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD*, S. 2 (1942), s. 279-387.
- Berkol Feramuz, "Türk Vakıf Kervansarayları ve Bugünün Turizm Hizmetinde Kullanılmaları", *VD*, S. 10 (2006), s. 345-367.
- Çayırdağ Mehmet, "Kayseri'nin İncesu İlçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi", *Belleten*, XLIV (1980), s. 271-278.

- Denктаş Mustafa, "Karatay Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 360-380.
- Edhem Halil, "Anadolu'da İslâmî Kitabeler", *TOEM*, No.33 (1331), s.513-523.
- Erdoğan M. Akif, "Karaman Vilâyeti Zaviyeleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. IX, İzmir 1994, s. 89-158.
- Erdoğan M. Akif, "Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri", *OTAM*, IV, Ankara 1993, s.467-516.
- Ertem Adnan, "İstanbul Vakıfları", *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, (haz. Şevket Kamil Akar), İstanbul 2004, s. 327-333.
- Faroqi Suraiya, "Vakıf Administration in Sixteenth Century Konya the Zaviye of Sadreddin-i Konevî", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S. 17 (1974), s. 144-172.
- Faroqi Suraiya, "The Peasants of Saideli in the Late Sixteenth Century", *Archivum Ottomanicum*, VIII, Wiesbaden 1983, s. 215-250.
- İpşirli Mehmed, "Buk'a", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 386-387.
- Kiepert H., "Über Pegolotti's vorde rasiatisches Hinerar", *Monatsberichte der K. Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Berlin 1881, s. 901-913.
- Ocak Ahmet Yaşar, Suraiya Faroqi, "Zaviye", *İA*, XIII, Eskişehir 2001, s. 472.
- Oral Zeki, "Turgut Oğulları, Eserleri, Vakfiyeleri", *VD*, S. 3 (1956), s. 57-65.
- Özgüç Tahsin, Mahmut Akok, "Melik Gazi Türbesi ve Kalesi", *Belleten*, XVIII/7 (1954), s. 331-336.
- Tunçdilek Necdet, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-54), s. 189-208.
- Turan Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, X/39 (1946), s. 471-497.
- -----, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I, Şemse d d in Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, 42 (1947), s. 187-200.
- -----, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, XII/45 (1948), s. 17-160.
- -----, "Sivas Şehri", *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 202-214.